

УДК 378 : 911.3 : 32

Галина Лисичарова, к. пед. н., доцент

e-mail: Galina-77@i.ua

Тетяна Ніколаєва, магістр географії

e-mail: Nikolaieva_tetiana@mail.ru

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УРАХУВАННЯ ПРОЦЕСУ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ

У статті розглянуто сучасну проблему змістового наповнення географічної освіти як наслідку процесу декомунізації в Україні. Висвітлено питання теоретичних основ систематизації перейменувань ойконімів. Розглянуто регіональні відмінності перейменувань полісонімів та комонімів. Створено тематичні карти для формування у студентів-географів просторового розуміння процесу декомунізації. Визначено доцільність застосування результатів дослідження топонімічних змін у загальноосвітній школі.

Ключові слова: підготовка студентів-географів, процес декомунізації, систематизація перейменувань, картографування.

Галина Лисичарова, Татьяна Николаева

УЧЁТ ПРОЦЕССА ДЕКОМУНИЗАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ-ГЕОГРАФОВ

В статье рассмотрена современная проблема содержательного наполнения географического образования как следствия процесса декоммунизации в Украине. Освещён вопрос теоретических основ систематизации переименований ойконимов. Рассмотрены региональные отличия переименований полисонимов и комонимов. Созданы тематические карты для формирования у студентов-географов пространственного понимания процесса декоммунизации. Определена целесообразность применения результатов исследования топонимических изменений в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: подготовка студентов-географов, процесс декоммунизации, систематизация переименований, картографирование.

Halina Lisicharova, Tetiana Nikolaieva

TAKING INTO ACCOUNT THE PROCESS OF DECOMMUNIZATION IN TRAINING OF GEOGRAPHY STUDENTS

The article deals with the interconnection between the decommunization process and the training of the Geography students personally. Four laws come into effect in Ukraine. They have to eradicate communistic heritage and the society ideologization. This process has touched upon the issue of Geographical names. 926 settlements in Ukraine were renamed in 2016. The aim of the article is to elicit the particular features of the decommunization process of the oikonyms (the names of any inhabited places) as well as to account the process itself as theoretical requisite to the informatization of the modern geographical education.

The authors have tried to systematize the renamed settlements according to the semantic approach. New names have been distributed in 17 nominations. A lot of different variations in the nominations were represented in the renaming of the polysonyms (the names of cities) in Dnipropetrovsk, Donetsk, Lugansk, Kharkiv and Kherson regions, homonyms (the names of villages) in Dnipropetrovsk, Donetsk, Zaporizhzhya, Kharkiv regions. The integral rate was calculated by the authors to estimate the variety of the nominated categories of the renamed settlements in Ukrainian regions as well as to conduct the spatial analysis of the decommunization process of the oikonyms.

Two subject maps are the result of the research. The destination of these maps is to help geography students to understand the tendency process of decommunization which has to do with the names of the settlements.

The statistic and cartography data base can be useful in studying the geographical courses in practice as well as in the independent student work. The materials of the article can be used in the educational process of secondary schools.

Keywords: training of students-geographers, decommunization process, systematization of renaming, mapping.

Вступ. Одним із аспектів трансформації змісту географічної освіти в Україні є врахування причин і наслідків процесу декомунізації, зокрема втіленого у назвах населених пунктів та адміністративних об'єктів. Адже в українських топонімах повсюдно відображена пропаганда радянських вождів, відомих діячів, військовослужбовців та самої символіки Радянського Союзу. Зараз, у важкі часи для держави — нестабільної воєнно-політичної ситуації — як ніколи потрібно зміцнювати патріотизм, розвивати любов та гордість за Батьківщину. Тому на даному етапі становлення національної незалежності одним із нагальних питань постає розставання з комуністичним минулим, оновлення топонімічної бази даних держави із заміною «віджитих» номінацій на більш сучасні та характерні

для регіону назви, відведення радянської уніфікації у небуття.

Вихідні передумови дослідження. У сучасних реаліях значна частина географічних назв, що складають основу просторового мислення студента-географа, його фахову компетенцію, підпадає під явище декомунізації та потребує перейменування. Основою української декомунізації став пакет з чотирьох законів, прийнятий у квітні 2015 р.: «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» і «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталі-

тарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [2-5]. Декомунізація — система заходів, теоретична і практична діяльність, спрямована на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння владущих комуністичних режимів.

Переименовання, пов'язані з процесом декомунізації в Україні, є відносно новим явищем, тому значних напрацювань, наприклад, дисертаційних робіт, з даної тематики не виявлено. Однак, тема висвітлена у багатьох наукових статтях. До кола опрацьованих джерел було включено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Переименовальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства» (2015); матеріали з'їзду Українського географічного товариства (2016).

Метою статті є висвітлення сутності й регіональних особливостей здійснення переименовань населених пунктів з позицій закону про декомунізацію, урахування даного процесу як теоретичної засади інформатизації сучасної географічної освіти та використання результатів тематичного картографування у процесі підготовки студентів-географів.

Виклад основного матеріалу. Найбільших змін в топонімії зазнають саме ойконіми. Ойконіми — категорія топонімів, яка включає назви будь-яких населених пунктів та поділяється на підкатегорії: астіоніми (полісоніми) — назви міських поселень; комоніми — назви сільських поселень. Станом на 01.09.2016 р. під дію закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [3] потрапило 926 населених пунктів України. Основним джерелом для дослідження слугував алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів, які були переименовані з 1989 по 2016 р. (станом на 01.09.2016 р.). Інформація у вільному доступі розміщена на офіційному веб-порталі Верховної Ради України [1].

В основу систематизації покладено регіональний принцип, під яким розуміємо розгляд явища за першим рівнем системи адміністративно-територіального устрою України (24 області та АР Крим). До цього ж рівня належать міста з особливим статусом (Київ та Севастополь). З'ясовано, що за роки незалежності зрушення в ойконімічному переименованні мали різну інтенсивність та різний прояв — залежно від регіону держави. Найпершими «тоталітарну топонімічну революцію» провели західні регіони України, в яких з виходом України зі складу СРСР переименовальні процеси знайшли широку підтримку місцевої громадськості. На відміну від західних областей, у центральних, східних та південних областях аж до закону про декомунізацію (у 2015 р.) назви населених пунктів залишалися майже без змін.

Подальший етап дослідження полягав у проведенні аналізу та складанні порівняльно-географіч-

ної оцінки полісонімів та комонімів України на основі семантичної класифікації. Загалом виділено дві категорії попередніх найменувань досліджуваних об'єктів (антропоніми та меморіальні). До категорії «антропонімів» відносяться населені пункти, назви яких походять від особистих імен; меморіальні топоніми пов'язані з історичними назвами та пов'язані з революційними подіями і переименованнями в радянський період. Нові найменування міських (а також і сільських) населених пунктів були розподілені за 17-ма категоріями номінації:

1) топоніми, пов'язані з фізико-географічними особливостями місцевості; до цієї категорії потрапило 198 населених пунктів України;

2) топоніми, що вказують на розташування (42): відносно інших об'єктів (23); відносно населених пунктів (16); відносно сторін горизонту (3);

3) фітотопоніми — назви населених пунктів, що утворилися від назв рослин (81): дикорослих (42) і культурних (39);

4) зоотопоніми — назви ойконімів, що походять від назв тварин, птахів і комах (22);

5) топоніми релігійного та культового походження (60);

6) антропоніми (146): утворені від особистих жіночих імен (21); утворені від особистих чоловічих імен (125);

7) назви, пов'язані з анатомічними термінами (5);

8) топоніми, пов'язані з відносним часом їх виникнення (41);

9) топоніми, пов'язані з розмірами об'єктів (12);

10) топоніми, пов'язані із соціально-економічними явищами (99): за назвами ремесел (13); за особливостями поселень (5); за станом добробуту (20); за назвами виробництв (6); пов'язані з історичними переселеннями (23); станово-майнова ознака (21); предмети побуту (11);

11) етніоніми, пов'язані з назвами народів (13);

12) перенесені ойконіми (39);

13) перцептивні ойконіми (61);

14) назви, що походять від природних явищ (33);

15) меморіальні топоніми (повернення історичних назв) (47);

16) назви, пов'язані з антропологічними утвореннями (7);

17) топоніми нез'ясованого походження (21).

Згідно з приведеною класифікацією за семантикою найбільша кількість переименовань була здійснена на основі категорії номінації, пов'язаної з фізико-географічними особливостями місцевості (198). Далі за кількістю ойконімів іде антропонімічна категорія номінації (146). Трійку лідерів замикає номінація назв, пов'язаних із соціально-економічними явищами (99).

Виходячи з проведеної систематизації за семантикою, робимо висновок, що найбільше варіацій категорій номінації представлено в переименованнях полісонімів Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Харківської та Херсонської областей. Найменше —

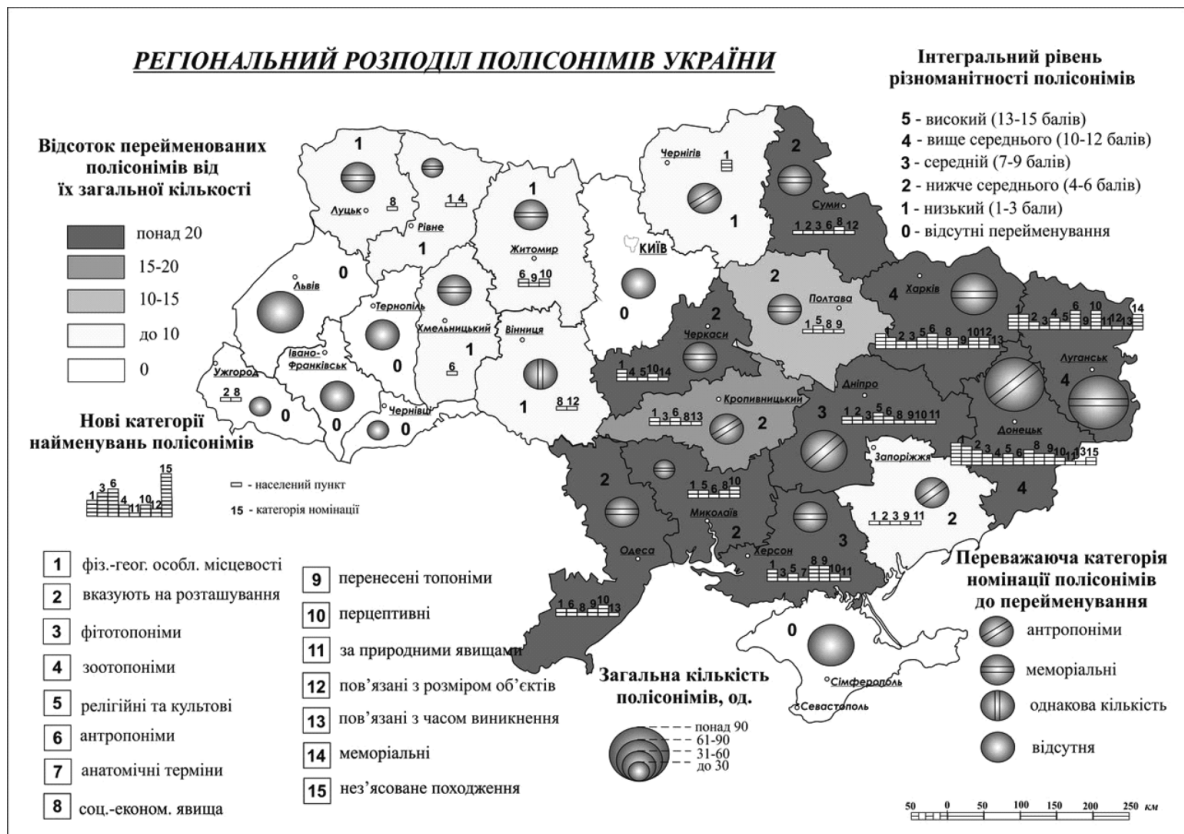

Рис.1. Регіональний розподіл перейменувань полісонімів України

Рис.2. Регіональний розподіл перейменувань комонімів України

АР Крим, Вінницької, Волинської, Рівненської, Хмельницької та Чернігівської областей.

Для логічного завершення аналізу категорій номінації нами було розраховано інтегральний показник, який дозволив оцінити ступінь різноманітності категорій номінації перейменованих полісонімів. Показник розраховувався методом бальної оцінки із визначенням на основі інтервальних показників рівня різноманітності - від низького до високого (разом — 5 інтервалів). Найбільшою різноманітністю відзначилися Донецька, Луганська та Харківська області. Сумарний бал переважної більшості регіонів знаходиться у межах, що дозволили віднести території до категорії «нижче середнього» та «низького» ступеня різноманітності категорій номінації перейменованих полісонімів.

Підсумком дослідження даного етапу стала карта «Регіональний розподіл перейменувань полісонімів України» (рис.1). Призначення створеної карти — допомогти студентам-географам у розумінні процесу декомунізації, який торкнувся назв міських населених пунктів. Для кожної адміністративної одиниці України студенти зможуть визначити: 1) переважання категорій номінації полісонімів до перейменування; 2) загальну кількість полісонімів і відсоток перейменувань; 3) наявні нові категорії найменувань полісонімів; 4) інтегральний рівень різноманітності полісонімів.

Аналогічно було проаналізовано та складено порівняльно-географічну оцінку перейменувань сільських населених пунктів. За період незалежності держави 1 110 комонімів з різних причин зазнали перейменувань, майже 65% з яких були перейменовані за причиною декомунізації. Найбільше варіацій категорій номінації представлено в перейменуваннях комонімів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Харківської областей. Найменше — Волинської, Львівської, Рівненської та Чернівецької областей. Чотири регіони України мають високий інтегральний рівень, а отже виділяються найбільшою різноманітністю номінації перейменувань сільських

населених пунктів (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Миколаївська області). Сумарний бал переважної більшості регіонів знаходиться у межах, які дозволили віднести їх території до категорії «вище середнього» ступеня різноманітності категорій номінації перейменованих комонімів.

Для кращого сприйняття студентами-географами інформації результати дослідження перейменувань комонімів були картографовані. Призначення і змістове навантаження побудованої карти «Регіональний розподіл перейменувань комонімів України» (рис.2) є аналогічним до карти на рис.1.

Висновки. У результаті проведеного дослідження була реалізована концептуальна схема аналізу перейменувань ойконімів України за принципами номінації та створені статистична і картографічна бази даних, які можуть слугувати для потреб використання на лекціях і практичних заняттях з географічних курсів країнознавчого змісту, коли студенти набувають фахових компетенцій; при написанні курсових і дипломних робіт, що дозволять здійснювати елементи наукового дослідження (лінгвістичного та історичного аналізу перейменувань не лише назв населених пунктів, але й їх складових — урботопонімів; хронологічного та географічного аналізу процесу перейменувань; здійснення географічного районування тощо).

Доречним вважаємо необхідність урахування суспільного замовлення — потреб навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи як одного з місць працевлаштування студентів-географів. Ознайомившись з навчальною програмою загальноосвітньої школи, можемо стверджувати, що використання результатів дослідження є можливим у курсах «Україна у світі: природа та населення» (8-й клас), «Україна і світове господарство» (9-й клас), а також з метою патріотичного виховання підрастаючого покоління.

**Рецензент — кандидат географічних наук,
доцент Н.М. Дук**

Список використаних джерел:

1. Алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/zmist.html>
2. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 09.04.2015 р. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-viii>
3. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>
4. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 09.04.2015 р. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-viii>
5. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» від 09.04.2015 р. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315-viii>

References:

1. Alfavitnyj pokazhchyk novy'x i stary'x najmenuvan' naseleny'x punktiv [Alphabetical index of new and old names of settlements] Verxovna Rada Ukrainy'. Oficijnyj veb-sajt. Available at: <http://www.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/zmist.html>
2. Zakon Ukrainy' «Pro dostup do arxiviv represy'vny'x organiv komunisty'chnogo totalitarnogo rezhy'mu 1917-1991 rokiv» vid 09.04.2015 r. [The Law of Ukraine «On access to the files of the repressive communist totalitarian regime 1917-1991» from 09.04.2015]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-viii>
3. Zakon Ukrainy' «Pro zasudzhennya komunisty'chnogo ta nacional-socialisty'chnogo (nacy'sts'kogo) totalitarny'x rezhy'miv v Ukraini ta zaboronu propagandy' yixn'oyi sy'mvoliky» vid 09.04.2015 r. [The Law of Ukraine «On the condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and promotion of their prohibition symbols» from 09.04.2015]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>
4. Zakon Ukrainy' «Pro pravovyj status ta vshanuvannya pam'yati borciv za nezalezhnist' Ukrainy' u XX stolitti» vid 09.04.2015 r.. [The Law of Ukraine «On the legal status and honor the memory of fighters for independence of Ukraine in the XX century» from 09.04.2015]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-viii>
5. Zakon Ukrainy' «Pro uvichnennya peremogy' nad nacy'zmom u Drugij svitovij vijni 1939-1945 rokiv» vid 09.04.2015 r.. [The Law of Ukraine «On perpetuation of Victory over Nazism in World War II of 1939-1945» from 04.09.2015]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315-viii>

УДК 373.091.33-027.22:911

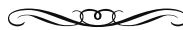
Вікторія Машкіна, старший викладач

e-mail: v.mashkina@physgeo.com

Дар'я Пироженко, бакалавр географії

e-mail: d.pirozhenko@physgeo.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто такий новий вид навчальної роботи для формування практичних умінь з географії, як «дослідження». Проведено аналіз і порівняння різних видів досліджень, що введені у шкільні курси 6-9 класів, які складені за новою навчальною програмою географії 2012 року. Зроблено порівняння досліджень з практичними роботами з географії та виділено їх спільні риси і відмінності. Дано характеристику різних типів досліджень: творчих, інформаційних, пошуково-дослідницьких та практико-орієнтованих. Проаналізовано результати проведеного анкетування експериментально-емпіричного рівня, присвяченого виявленню особливостей проведення досліджень у процесі викладання курсів шкільної географії.

Ключові слова: дослідження, навчальна програма з географії, класифікація досліджень.

Викторія Машкіна, Дар'я Пироженко

ИССЛЕДОВАНИЯ КАК ПРАКТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ

В статье рассмотрен такой новый вид работы по формированию практических умений по географии, как «исследование». Проведены анализ и сравнение различных видов исследований, которые введены в школьные курсы 6-9 классов, составленные по новой учебной программе географии 2012 года. Сделано сравнение исследований с практическими работами по географии и выделены их общие черты и отличия. Дана характеристика разных типов исследований: творческих, информационных, поисково-исследовательских и практико-ориентированных. Проанализированы результаты проведенного анкетирования экспериментально-эмпирического уровня, посвященного выявлению особенностей проведения исследований в процессе преподавания курсов школьной географии.

Ключевые слова: исследование, учебная программа по географии, классификация исследований.

Viktoriia Mashkina, Daria Pyrozhenko

RESEARCH AS A PRACTICAL COMPONENT OF SCHOOL GEOGRAPHY

The article considers a new kind of work on the formation of practical skills in geography - «research». Research is a new component in the geography curriculum, according to which a teacher develops pupils' research skills through systematic work. The research demands independent work of pupils, mainly during their extra-curricular time. It is preferable to do it in the form of mini-projects, presentations, essays, reports, route schemes, maps, abstracts, etc. The research should be assessed only if the work is properly performed.

Various types of research introduced in the school courses of 6-9 forms, compiled according to the new 2012 geography curriculum, have been analyzed and compared. It has been determined that changes in the curriculum occur annually, which leads to constant changes in the content and structure of geography teaching at school.